

12. Stručná charakteristika vývoje syntaxe

- 1) Syntax – pojmy (jen připomínka...)
- 2) Latina vs. románské jazyky – základní typologické posuny
- 3) Struktura slovosledu staré italštiny
- 4) *Si* jakožto „marca di continuità del topic“
- 5) Tobler-Mussafiův zákon
- 6) Základní literatura

Ad 1) Syntax – pojmy (jen připomínka...)

- ❖ Syntax / skladba = pravidly řízené „řazení“ slov (větných členů) do vyšších celků - syntagmat, vět, souvětí
- ❖ Větný člen = funkce, které daný slovní druh ve větě má (substantivum může být podmětem, předmětem; sloveso může být přísudkem i podmětem)
- ❖ Syntagma = vyšší celek, který je „projekcí“ nějaké základní kategorie (např. sloveso vytváří slovesné syntagma - tj. uskupení, v němž všechny ostatní prvky se vážou na sloveso)
- ❖ Věta = spojení několika syntagmat, především jmenného a slovesného (podmět - přísudek)
- ❖ Souvětí = dvě či více vět, které jsou mezi sebou spojeny (koordinálně, subordinálně, popř. adordinálně)
 1. [Náš skutečně nejlepší přítel Petr] [se včera večer sešel se svou bývalou přítelkyní], [která ho před rokem pustila k vodě], [aby se mohla vrátit ke svému bývalému manželovi]
 2. [Náš skutečně nejlepší přítel Petr] = jmenné syntagma [NP = noun phrase]
 3. [náš nejlepší přítel Petr] = minimální NP, ve kterém všechny prvky rozvíjejí substantivum **přítel**
 4. [skutečně nejlepší] = adjektivní syntagma [AP = adjectival phrase], ve kterém **skutečně** rozvíjí adjektivum, a je to tedy syntagma uvnitř syntagmatu, srov. [*náš skutečně přítel Petr]
- ❖ Tyto závislostní vztahy lze v syntaxi signalizovat dvěma způsoby: buď **pozičně** (podle toho, kde ve větě stojí), anebo **morfologicky** (podle toho, jakou má koncovku, tj. podle formy každého větného členu zvlášť)
- ❖ A samozřejmě existují i kombinovaná řešení (tj. morfologická i poziční signalizace), jak uvidíme...

Ad 2) Latina vs. románské jazyky – základní typologické posuny

- ❖ Obvykle je přechod od latiny k románským jazykům charakterizován v termínech syntetické *versus* analytické struktury.

latina	italština	španělština	francouzština
altus/altior (vysoký/vyšší) syntetické tvoření komparativu	alto più alto	alto más alto	haut plus haut
laudat/laudatur (chválí/je chválen) syntetické pasivum	(lui) legge (lui) è letto viene letto	(él) lee (él) es leído está leído	il lit il est lu
credo eum flere (Myslím, že pláče) vazba akuzativu s infinitivem	*lo credo piangere / credo che (lui) pianga	*lo creo llorar / creo que (él) lllore	*je le crois pleurer / je crois qu'il pleure

- ❖ To však platí pouze s ohledem na konkrétní kategorie a na konkrétní konstrukce; obecně to spíše neplatí nebo se alespoň vytrácí smysl takového zobecnění.
- ❖ Ony dva extrémní signálizace syntaktických vztahů zakládají dva typy syntaxe:
 - **konfigurační** (vztahy dány pozicí ve větě)
 - **nekonfigurační** (vztahy dány morfologicky; na postavení ve větě nezáleží, může být kdekoli)
- ❖ Konfigurační syntax je hierarchizovaná - mezi větnými členy jsou vztahy dominance a jejich pozice může být velmi pevná
- ❖ Nekonfigurační syntax je v zásadě *plochá* a může být i *diskontinuální*.
- ❖ „Plochá“ struktura (*flat structure*) = nehierarchizovaná, větné členy se neseskupují do postupně hierarchických dvojic, ale jsou vedle sebe v jakémkoli pořadí...
- ❖ „Diskontinuální“ = mezi větné členy, které jsou součástí nějakého „přirozené“ sekvence (např. *předložka-adjektivum-substantivum-předložka-substantivum* - „s krásnou ženou po boku / s ženou krásnou po boku / po boku s ženou krásnou“ - vs. *krásnou s ženou boku po / *krásnou ženou s po boku / * atd. atd.)
- ❖ Naopak v latině úplně normální:
 1. MAGNO CUM DOLORE (dosl. *velkou s bolestí*)
 2. ANIMADVERTI ...ORATIONEM IN DUAS DIVISAM ESSE PARTES (dosl. *všiml jsem si ... obžalobu do dvou rozdělenou být částí* = všiml jsem si, že obžaloba byla rozdělena do dvou částí)
 3. NOSTRAM RIDEBANT INVIDIAM (dosl. *naší smáli se nepopularitě*)
- ❖ Latina = vysoce nekonfigurační jazyk; románské jazyky naopak velice konfigurační
- ❖ JMENNÉ SYNTAGMA může mít všechny tyto slovosledy, které v románských jazycích už nefungují...

latina	italština	španělština	francouzština
scriptor magni libri	uno scrittore di un gran libro	un escritor de un gran libro	un écrivain d'un grand livre
scriptor libri magni	uno scrittore di un libro grande	un escritor de un libro grande	un écrivain d'un livre grand
magni libri scriptor	*di un gran libro uno scrittore	*de un gran libro un escritor	*d'un grand livre un écrivain
magni scriptor libri	*grande uno scrittore di un libro	*grande un escritor de un libro	grand un écrivain d'un livre

- ❖ SLOVESNÉ SYNTAGMA = podobně vypadá i slovosled v rámci slovesa a jeho komplementů; přestože se obvykle uvádí slovosled SOV (subjekt-objekt-verbum) jako základní tzv. nepříznačový, jsou možné i všechny ostatní

latina	italština	španělština	francouzština
scripsit magnum librum	scrisse un gran libro	escribió un gran libro	il a écrit un grand livre
scripsit librum magnum	scrisse un libro grande	escribió un libro grande	il a écrit un livre grand
magnum librum scripsit	*un gran libro scrisse	*un gran libro escribió	*un grand livre il a écrit
magnum scripsit librum	*grande scrisse un libro	*grande escribió un libro	*grand il a écrit un livre

Ad 3) Struttura slovosledu staré italštiny

- ❖ Základní slovosledná/typologická změna je vidět už v jednom z prvních dokumentů italských *volgare* – *Placiti cassinesi* z let 960-963

Sao cco kelle terre per kelle fini que tebe monstrai trenta anni **le** parte Sancti
possette

Scio quia illas terras per illos fines quas tibi monstravi XXX annos **possedit** parte Sancti

- ❖ Základní slovosled SVO v zásadě stejný pro starou vs. současnou italštinu; je však patrný především ve vedlejších větách, kde není potřeba tematizovat či fokalizovat větné členy:

(1) *Cotale questione se Orestes fece quel fatto a ragione o no* (Brunetto Latini, *Rettorica*)

(2) *Se lla natura domanda ciò ch'ella ha perduto* (Novellino)

(3) *L'angelo li parlò e disse così* (Novellino)

- ❖ Vedle SVO se objevují i jiné slovosledy, odlišné od současné italštiny. Především OSV/OVS, kde není předmět pak zopakován zájmenem (není tu *ripresa pronominale*), na této pozici před slovesem může být jak téma, tak i réma:

(4) *L'uscio mi lascerai aperto istanotte* (Novellino)

(5) *Ciò tenne il re a grande maraviglia* (Novellino)

(6) *E molte altre perverse cose fece egli, che per divina potenza perdè egli subitamente la sua signoria* (Tesoro di Brunetto Latini volgarizzato)

Ad 4) *Sì* jakožto „marca di continuità del topic“

- ❖ Právě z této pragmatické poziční nejednoznačnosti plyne důvod konstrukce se *sì* jako se signalizátorem tématu/topic:

„...la presenza di *sì* segnala in genere anche la presenza di un topic nullo (tipicamente codificato come soggetto) coreferente con il topic principale (perlopiù codificato come soggetto) della frase precedente.“ (Ledgeway, 2009, s. 758)

Příklad z nap. *Anthenore parlao co lo re Priamo e sì le disse che...*

(7) *Et se lla condizione richiede che debbia parlamentare a cavallo, sì dee elli avere cavallo di grande rigoglio* (Brunetto Latini, *Rettorica*)

(8) *Ora sappiate che questo re Caidu si avea una sua figliuola, la quale si era chiamata in tarteresco Aigiarne, cioè viene a dire in latino 'lucente luna'. Questa donzella si era sì forte che non si trovava persona che vincere la potesse di veruna pruova. Lo re suo padre sì la volle maritare; quella disse che mai non si mariterebbe s'ella non trovasse alcuno gentile uomo che la vincesses di forza o d'altra pruova* (Milione, tosk. verze 14. stol.)

Ad 5) Tobler-Mussafiaův zákon

„...la collocazione dei clitici (...) è soggetta alla legge Tobler-Mussafia, secondo la quale i clitici sono limitati a occorrere in seconda posizione e, in ogni caso, sempre attaccati in posizione pro- o enclitica a un *host* verbale.“ (Ledgeway, 2009, s. 320)

- ❖ Tato obecná zákonitost je složitější (četné výjimky, různé lexikální restrikce apod.), ale v textech Duecenta / Trecenta (později o něco méně) v podstatě velmi pravidelná:

(9) *Leggesi di Salomone che...* (Novellino)

(10) ... e dove ella non ti perdoni, io ci tornerò e **darottene** tante, ... (Boccaccio, Decameron, IV, 2)

(11) ... e l'agnolo la benedisce e **levolla** in piè e **fecele** segno che a letto s'andasse (tamtéž)

(12) Uno medico di Tolosa tolse per moglie una gentile donna di Tolosa, nepote dell'arcivescovo. **Menolla**. (Novellino)

Ad 6) Základní literatura

Benincà, Paola – Poletto, Cecilia. L'ordine delle parole e la struttura della frase. In *Grammatica dell'italiano antico*, a cura di G. Salvi – L. Renzi, Bologna: il Mulino, vol. 1, s. 27-75.

Ledgeway, Adam. *Grammatica diacronica del napoletano*. Tübingen, Niemeyer, 2009.

Ledgeway, Adam. *From Latin to Romance*. Oxford: Oxford University Press, 2012.

Ledgeway, Adam. Syntactic and morphosyntactic typology and change. In *The Cambridge History of the Romance Languages*, CUP 2011, s. 382-471.